

Universitas „unius rei”

Tanulmányok a római jog és továbbélése
köréből

Szerkesztette:

P. Szabó Béla – Újvári Emese

Debrecen, 2014

Kiadja:

Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam és Jogtudományi
Doktori Iskola

Felelős kiadó:
Szabó Béla
a doktori iskola vezetője

© a szerzők, 2014

*A kézirat lezárva:
2014. január 31.*

ISBN 978-963-473-707-0

Borítóterv: Lícium-Art Kft.

*Nyomdai munkálatok:
DELA Kft., Debrecen
Felelős vezető: Ujvári Béla
Tel.: 52/533 – 183*

Tartalom

ANDRÁSI Dorottya	5
A törvények szellemisége és természete Cicero <i>De legibus</i> ában	
BAJÁNHÁZY István	23
A szakrális és profán szabályok kollíziója az antik Rómában	
CSOKNYA Tünde Éva	53
A használat céljában való megállapodás jelentősége a <i>commodatum</i> nál	
DELI Gergely	73
A <i>lex commissoria</i> új fényben – Avagy viselkedési közgazdaságtani kalandozások a klasszikus római jogban	
EL BEHEIRI, Nadja	107
Das Naturrechtsverständnis von Wolfgang Waldstein – Überlegungen anlässlich der Rede von Benedikt XVI. im Deutschen Bundestag	
ERDŐDY János	123
The Topicality of a Papal Speech – References of classical <i>ius naturale</i> in the Speech of Benedict XVI	
HAMZA Gábor	133
Aperçu sur l'enseignement du droit en Hongrie à l'époque du royaume (<i>regnum Hungariae</i>)	
JAKAB Éva	147
Raktárházak a tengeri kereskedelem szolgálatában	
JUSZTINGER János	177
„Fordított” reményvétel a római jogban? – Ulpianus és az <i>arca</i> -eset (D. 18, 1, 7, 1)	

PÓKECZ KOVÁCS Attila	197
A gazdasági- és hitelválság megoldásának jogi eszközei és közjogi következményei a római köztársaság végén (Kr. e. 49–47)	
POZSONYI Norbert	217
Zálogjog a Kr. u. I. század szerződési gyakorlatában – A TPSulp. 52 exegézise	
SIKLÓSI Iván	241
Szemelvények a semmisség és a megtámadhatóság distinkciójának elméletttörténetéből	
P. SZABÓ Béla	257
A talán első (római)jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner <i>Brevissima Discussiója</i>	
TAKÁCS Levente	297
<i>De subsicivis</i> – A maradványföldek sorsa a Római Birodalomban	
ÚJVÁRI Emese	309
<i>Beneficium cedendarum actionum</i> és <i>litis contestatio</i>	

TAKÁCS Levente

De subsicivis

A maradványföldek sorsa a Római Birodalomban*

A római földmérési szakírók a földek felmérése és felosztása során az ún. *centuriatiót* tekintették a legtökéletesebb rendszernek. Az egymásra merőleges tengelyekre és az általuk közrezárt négyzet alakú földdarabokra épülő rendszert a rómaiak sok területen alkalmazták.¹ A derékszögeken és egyenes vonalakon alapuló földmérési mód azonban önmagában hordozta annak veszélyét, hogy adott földrajzi tájra nem lehetett maradéktalanul rávetíteni. A természetes vagy már korábban a helyszínen lévő mesterséges tájelemek korlátozhatták a *centuriatio* négyzetrácsos hálójának tökéletes kialakítását. Ennek az ellentmondásnak maguk a római földmérők is tudatában voltak, s változatos módon próbálták feloldani.² Mindazonáltal gyakran előfordult, hogy a felosztandó területet nem lehetett teljesen kitölteni a négyzet alakú földdarabokkal (*centuria*) és az őket elválasztó mezsgyékkel, aminek következtében a rendelkezésre álló terület szélein szabálytalan alakú és különböző méretű földterületek maradtak. Ezeket illetve a római földmérési szakirodalom a *subsicivum* vagy *loca subsiciva* elnevezéssel.

A római földmérési szakírók a földdarabok fajtáiról és (jogi) minőségéről értekezve számos kategóriát, típust alakítanak ki.

* A tanulmány elkészítését az OTKA PD 109113 pályázat tette lehetővé.

¹ Általánosságban GRÜLL Tibor, *Az utolsó birodalom: az Imperium Romanum természetrajza*, Budapest, 2007, 27. Továbbá Uő., „*Ubique fines*”: határok és határkövek a Római Birodalomban, *Ókor*, 12(2013/1), 47–59, valamint BÖDŐCS András, KOVÁCS Gábor, *A római kori birtokrendszer kialakítása és tájformáló hatása Pannoniában*, *Geodézia és Kartográfia*, 63(2011/3), 20–25.

² TAKÁCS Levente, *A táj és a tájelemek szerepe a római földmérők írásaiban*, *Ókor*, 11(2012/1), 74–79.

Az egyes szerzőknél alkalmazott terminusok nem feltétlenül jól körülírt definíciók, gyakran összerosódnak: *excepta, relicta, extracclusa* stb.³ Ide sorolható a *subsiciva* is, amelynek jelentése valamivel összetettebb, mint az a bevezető sorokból talán kivehető.

A *subsiciva* neve Frontinus szerint onnan származik, hogy vonalak határolják le („*subsecante linea nomen accepit*”). A szakírók alapvetően két fajtájával számolnak. Az egyik a felosztandó terület szélein helyezkedik el, és azokat a földdarabokat tartalmazza, amelyeket a *centuriatio* nem tudott kitölteni. A másik típusa a *centuriák* között helyezkedik el.⁴ Frontinus tipológiája merőben formális szempontokat vesz figyelembe, és nem mond semmit például a második kategória létrejöttének okáról, módjáról stb. Hyginus a második típus kapcsán megemlíti, hogy ezek meg nem művelt területek voltak („*aliqua inculta loca*”). A *centuriatio* négyzetrácsos hálóján vagy egyenesen a *centuriákon* belül minden bizonnyal csak olyan területeket hagytak ki a felosztásból, amelyek művelésbe vonása csak nagyobb munkabefektetés árán vagy egyáltalán nem volt lehetséges. Megerősíti ezt a VI–VII. században alkotó sevillai Isidorus, aki az ismeretlen szerzőségű, de a *Corpus Agrimensorum Romanorum*-ban hagyományozódott *de agris* szövegét követve a *subsiciva* második típusába a terméketlen vagy mocsaras területeket sorolja („*steriles vel palustres*”), továbbá azokat a földdarabokat, amelyek nem teszik ki egy szabályos *centuria* 200 *iugerum*-nyi méretét.⁵ Nem véletlen, hogy e gyengébb minőségű földdarabokat nem vették figyelembe a *centuriatio* kialakításakor, hiszen a földosztás címzettjei a kiszolgált katonák voltak, akik esetleges elégedetlenségüknek hangot is adtak, mint tették azt Augustus halála után. Az uralomváltás bizonytalan időszakában a katonák

³ Vö. Frontinus 6, v32–8,2C, ahol a *relicta loca* és az *extracclusa loca* meghatározása nagyon hasonló a *subsiciva* két kategóriájának fogalmához.

⁴ Frontinus 2, 24–30C. Urbicus 38, 4–5C. Hyginus 98, 15–17C. Vö. CAMPBELL, Brian, *The Writings of the Roman Land Surveyors: Introduction, Text, Translation and Commentary*, London, 2000, 320.

⁵ Isid. *orig.* 15.13.15. *De agris* 272, 16–19C.

egyik hangoztatott sérelme éppen az volt, hogy leszerelésük után mocsaras, műveletlen, hegyvidéki területeket kapnak.⁶ A szó irodalmi forrásokban is előfordul Cicerótól Senecán és a két Pliniuson át Apuleiusig.⁷ Többnyire a *tempus* szóhoz kapcsolódik, de a *res*, *opera*, *studium* szavakkal is alkothat jelzős szerkezetet. Mindegyik esetben a fennmaradó vagy mellékes szavakkal lehetne visszaadni a jelentését. Cicero *De legibus*ának elején Atticus arra biztatja Cicerót, hogy írjon egy történeti munkát, aki azzal próbálja elhárítani barátja kérését, hogy nem rendelkezik elég szabad idővel. Erre Atticus rákérdez, hogy többi munkája megírásakor, ugyan mennyi szabad ideje volt. A szövegben ezen a helyen a *tempus vacuum* kifejezés fordul elő, míg Cicero a kérdésre adott válaszában a *subsiciva tempora* kifejezést alkalmazza, amelyet a magyar fordító a megtakarított idő fordulattal ad vissza.⁸ A két melléknév (*vacuum*, *subsiciva*) itt egymással azonos értelműnek tekinthetők.⁹ Senecánál az *ordinarius* (lényeges) melléknév ellentéte, Gelliusnál pedig a *subsecundaria* szinonimája. Az idősebb Pliniusnál a hivatali kötelezettségek elvégzése után fennmaradó időt jelenti.¹⁰ Földrajzi kontextusban mindössze Apuleius használja. Pythagorasszal kapcsolatos megjegyzésében, miszerint a filozófus Itáliát második Görögországgá tette, a második szó kifejezésére él a *subsiciva* szóval.¹¹

Az irodalmi forrásokban fellelhető jelentés gondolati tartalmát tekintve megfeleltethető a földmérési szakírók *subsiciva* fogalmának. Valami fontosabb, előbbre való, szervezett mellett jelenti az abból kimaradó, azon kívül álló részeket. A földmérők által

⁶ Tac. *Ann.* 1.17: „*per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant.*”

⁷ Cic. *De orat.* 2.89,364. Sen. *Ep.* 53.9. Plin. *Ep.* 3.15. Gell. praef. 23 és 13.25.

⁸ Cic. *leg.* 1.9. CICERO, M. Tullius, *A törvények*, Budapest, 2008. Fordította és a jegyzeteket írta SIMON Attila.

⁹ A *de agris* címen fennmaradt munka is a *supervacua* melléknév felhasználásával magyarázza a *subsiciva* jelentését (272, 14–15C).

¹⁰ Plin. *N.h.* praef. 18. Vö. DARAB Ágnes, *Lector in epistula*–„*studiorum otiosis*” (*Plin. Nat. hist. praef.* 6.), *Antik Tanulmányok*, 56(2012/2), 293.

¹¹ Apul. *Apol.* 31.2.: „*Metapontum in litore Italiae suae, quam subsicivam Graeciam fecerat.*”

használt jelentésben egy ízben található meg a szó irodalmi forrásban. Domitianus császárról írt életrajzában Suetonius számol be a császár egyik intézkedéséről, amely szerint a *subsiciva* alá sorolható területeket átengedte régebbi birtokosaiknak, mintha azokat elbirtoklás útján megszerezték volna.¹²

Domitianus intézkedése egy éveken át húzódó vitás helyzet lezárását jelentette, amiben – mint Suetonius rövid közléséből is jól kitűnik – a *subsiciva* sorsa kiemelt szerepet játszott. Erről a folyamatról a földmérési szakírókon túl az irodalmi és feliratos források is tudósítanak.

A *subsiciva* meghatározásából két körülmény világosan kiderül. Egyfelől az ebbe a kategóriába sorolható területekkel csak azon városok territóriumán kell számolni, amelyek földjeit a *centuriatio* elvei szerint osztották fel. Másfelől a *centuriatio* kialakítása során szabad földterületek maradtak a városok közelebbi vagy távolabbi környékén, amelyek olykor jelentős méretűek is lehettek, mint pl. a lusitaniai Augusta Emerita esetében.¹³ Mi lett ezek sorsa?

A földmérési szakírók tudósítanak arról, hogy a *subsiciva* vagy a földosztók (*auctor divisionis*) rendelkezése alatt maradt, vagy átengedték azt a *coloniáknak* (esetleg magánszemélyeknek). Előbbi aktust a szerzők a *remaneo* vagy *reservo* igékkel, utóbbit a *concedo* ige felhasználásával fejezik ki.¹⁴ A földosztást minden esetben olyan személy végezte, akit erre az állam felhatalmazott: a köztársaság korában a *triumvirek*, a császárság idején az uralkodó megbízottjai. A fennmaradó földek tehát a felhatalmazó rendelkezése alatt maradtak, vagyis az *ager publicus* mennyiségét gyarapították, amellyel a földmérési szakírók korában elvileg a császár rendelkezett. Az átadott földeket pedig az adott település hasznosíthatta. Világosan mutatja ezt Hyginus egyik

300

¹² Suet. Dom. 9.: „*Subsiciva, quae divisis per veteranos agris carptim superfuert, veteribus possessoribus ut usu capta concessit.*” A magyar fordító „itt-ott megmaradt földdarabok”-ként adja vissza a *subsiciva* jelentését.

¹³ Frontinus 8,1–2C: „*multis enim locis adsignationi agrorum immanitas superfuert.*”

¹⁴ Hyginus 98, 15–27C. Siculus Flaccus 130,1–6C.

szöveghelye, ahol a maradványföldek jogi helyzetéről így számol be: „*quae [...] velut communis iuris aut publici essent.*”¹⁵

A városoknak átengedett területek további sorsáról Hyginus és Siculus Flaccus nagyjából egybehangzóan tudósít. A települések ezeket a földeket jövedelmeik gyarapítására használták fel: adásvétel vagy bérbeadás útján hasznosították őket. A bérleti szerződéseket ötévente („*per singula lustra*”) kötötték meg, de előfordulhatott hosszabb időtartam („*in plures annos*”) is. A két szakíró alapján mindenestre úgy tűnik, hogy határozott idejű (*certo tempore*) szerződésekről volt szó.¹⁶ A földdarabok jogi sorsa is követhető volt, hiszen azokról feljegyzések készültek, legalábbis erre utalhatnak Siculus Flaccusnak a hasznosítási lehetőségek ismertetéséhez fűzött szavai: „*quae ex monumentis publicis cognosci possunt.*”

A szakíróknál rögzítettek megfelelnek a (többnyire töredékes formában) fennmaradt városi törvényekben olvasható szabályoknak, eljárásoknak. A településeknek is érdekükben állt az átengedett területek hasznosítása, s ehhez kapcsolódó nyilvántartása, ezért a városi törvények is tartalmaztak ezzel kapcsolatos szabályokat. Irni *municipium*ának törvénye a LXXVI. rubricában a *duumvirek* kötelességévé teszi, hogy tegyenek előterjesztést a városi tanácsnak a város határainak, földjeinek és adóbevételét biztosító területeinek a megvizsgálására. A területek bejárásával végrehajtott vizsgálat célja a visszaélések leleplezése volt.¹⁷ Urso városának Caesar korában keletkezett törvénye a közös földek, erdők és épületek tekintetében eladási tilalmat fogalmaz meg, s a bérbeadást is legfeljebb öt évre teszi lehetővé.¹⁸

Más volt a helyzet azokkal a területekkel, amelyeket a város telepítője, voltaképpen tehát a császár fenntartott magának. Az I–II. századi császári adminisztráció még korántsem volt olyan

¹⁵ Hyginus 82, 10–14C.

¹⁶ Siculus Flaccus 130, 1–6C. Hyginus 98, 15–27C.

¹⁷ *A Lex Irmitana (Egy Flavius-kori municipium törvénye)*, Szeged, 2007, 53. A dokumentumot fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta ILLÉS Imre Aron.

¹⁸ *Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis LXXVIII* (Dessau, ILS 6087). Vö. TAKÁCS Levente, *A Short Note on Lex Mamilia*, *Acta classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* 48(2012), 25–34.

nagy létszámú bürokratikus apparátus, amelynek struktúrája az egész birodalmat átfogta volna, így a városok területén megmaradó földdarabok nyilvántartása, közvetlen hasznosítása nehezen megoldható feladat volt. Ez a körülmény természetesen a helyi földhasználók figyelmét sem kerülte el. Áruklodó, milyen kifejezésekkel írják le a szakírók a *subsiciva* sorsát. A *Liber Coloniarum* megemlíti, hogy, amennyiben megegyezés születik a birtokosok között, akkor birtokba veszik ezeket a területeket, ha viszont nem, akkor a telepítő hatalmában maradnak.¹⁹ Arról, hogy milyen birtokosokról lehet itt szó, Frontinus és Agennius Urbicus ad felvilágosítást. A birtokbavétel leírásakor mindkét szerző szomszédos birtokosokról (*possessor proximus, attigui possessores*) beszél. Urbicus igen szemléletesen az *invaserunt* igealakot használja, amikor leírja, hogy a hosszú időn át üresen álló területeket a szomszédos birtokosok mintegy megszállták és hosszú időn át büntetlenül használták, birtokolták.²⁰ Urbicus ezzel nem árul el sokat a birtokba vétel jogalapját illetően, pedig ő maga is utal arra az intézkedésre, amely Vespasianus nevéhez kapcsolhatóan széles körben érintette a *subsiciva* fizikai és jogi helyzetét.

Az imént idézett mondatai után Urbicus azzal folytatja szövegét, hogy Vespasianus pénzt követelt a coloniáktól az olyan területek után, amelyeket senkinek sem osztottak ki („*quod nemini erat adsignatum*”), mert értelmezése szerint ezek az ő rendelkezése alatt maradtak. Urbicus közlése szerint a *subsiciva* eladásával Vespasianus jelentős összeget szerzett a császári kincstárnak.²¹ Az intézkedés széleskörű társadalmi elégedetlenséget váltott ki, ráadásul a birtoklási viszonyok nagymértékben bizonytalanná váltak, de ennek ellenére mind Vespasianus, mind fia és utóda, Titus hatályban tartotta az intézkedést. Később Domitianus volt az, aki eltörölte Vespasianus rendelkezését.

¹⁹ Lib. Col. 188,34–190,4C: „*si convenerit inter possessores, possidentur: si non convenerit, remanent potestati.*”

²⁰ Urbicus 38, 1–21C. Vö. CAMPBELL, *i.m.*, 345.

²¹ Urbicus 38, 14–17C. Vespasianus vélhetően hellenisztikus példát, nevezetesen egyiptomit követhetett. Vö. MILLAR, F., *The Fiscus in the First two Centuries*, *The Journal of Roman Studies* 53(1963), 35–36.

Urbicus közlése csupán Itáliára korlátozza a *subsiciva* visszaigénylését, holott tudomásunk van róla, hogy szerte a birodalomban léteztek ilyen földdarabok. Ez nemcsak a *centuriatio* alkalmazásának elterjedt voltából következik, hanem maguk a földmérési szakírók is több ízben utalnak rá. Itálián belül Etruria, Spoletium (Spoleto) és Cremona esetében említik, de egy feliratból ismerjük Firmum és Falerio vitáját a *subsicivát* illetően. A tartományokból a szakíróknál Dalmatia, Pannonia és Lusitania fordul elő.

Az intézkedéssel kapcsolatos zűrzavar – úgy tűnik – csupán Itáliát érintette. Ennek magyarázatát talán a földdarabok eltérő jogi minőségében lelhetjük fel. A tartományi telken annak birtokosa nem szerezhette tulajdont, mert az egyértelműen állami tulajdonnak számított, amiért adót kellett fizetni. A császárok számára a tartományi földön lévő *subsiciva* jövedelemforrás volt, ami akkor hajtott hasznot az államkincstárnak, ha azt a földhasználók birtokolták.²² Indokolatlan lett volna megbolygatni a birtokviszonyokat, hiszen az semmilyen többlethaszonnal nem járt volna. Legfeljebb arra volt szükség, hogy a használt területeket pontosan nyilvántartsák. Vespasianus e tekintetben is hozott lépéseket, legalábbis erre látszik utalni az egyik legismertebb „kataszteri térkép”, az arausioi felirat.

Arausio városát a tricastinus törzs területén Caesar vagy Augustus idején hozták létre a *legio II. Gallica* veteránjainak. A *colonia* neve valószínűleg *colonia Iulia Secundanorum* volt, amit a helyi színház külső falán többször előforduló *CIS* rövidítés is megerősít. Egy 1961-ben előkerült felirat *colonia Flavia Tricastinorum* néven említi. A névváltozás talán arra az intézkedésre reflektál, amely Vespasianus parancsára változásokat hozott a földterületek birtoklását és adózását illetően.²³ Vespasianus 77-

²² Más megoldás is elképzelhető volt: az érintett területek eladása, helyesebben kényszer-megvásároltatása. Ez történt a lusitaniai Emerita városában, vö. Urbicus 40,28-30C.

²³ RICHMOND, I. A., STEVENS, C.E., *The Land-Register of Arausio*, *The Journal of Roman Studies* 32(1942), 70 skk; PIGANIOL André, *Le Documents Cadastres de la colonie Romaine d'Orange*, (*Gallia Supplement* 16), Paris, 1962, 30–32; DILKE, O.A.W., *The Roman Land Survivors: An Introduction to the*

ben elrendelte, hogy hajtsanak végre felmérést, s készítsenek térképet azokról az állami földekről, amelyeket a *colonia* területén Augustus óta magánszemélyek vettek használatba. A rendelkezést végrehajtották, s egy hatalmas feliraton örökítették meg, amelynek jelentős részét a *centuriatio* koordináta rendszerét is ábrázoló kataszteri térkép teszi ki. Az arausioi kataszteren – több más adat mellet – rövidítve megadták a terület státuszát. Az *R.P.* rövidítés feloldása pl. a *rei publicae* volt, vagyis az állami földet jelölte. A *TRIC RED* csupán a B kataszteren fordul elő, s annyit jelentett, hogy földet visszajuttatták a *tricastinusoknak* (*Tricastinis reddita*).²⁴ Több fejtörésre adott okot az *EXTR* jelzés. A lehetséges feloldások – *ex tributario* (MOMMSEN), *exempti tributo* (SCHULTEN) – közül bármelyiket is részesítjük előnyben, mindenképpen a földadóval, a *tributum*mal kapcsolatos bejegyzésről van szó. A másik fontos adat a földhasználók nevének feltüntetése volt, a harmadik pedig az államnak járó bérleti díj.²⁵

Az arausioi felirat tanúsága szerint a tartományokban a birtoklási viszonyok felmérése és a hozzá kapcsolódó adózási kérdések rendezése nem járt különösebb felfordulással. Ezzel szemben Itáliában a földmérési szakírók széleskörű elégedetlenségről számolnak be. A félszigeten több körülmény játszott a *subsiciva* elfoglalói kezére. Egyfelől a polgárháborúk erőszakos, gyorsan végrehajtott földosztásai meglehetősen kuszává tehettek egyes területek birtokviszonyait. A földmérési szakírók által a *subsiciva* kapcsán említett Cremonát például közvetlenül és súlyosan érintette a polgárháború. Vergiliusnál a földjéről kieb-rudalt egyik pásztor Moeris siratja az „árva Cremona” („*miseræ [...] Cremonae*”) sorsát,²⁶ de ugyancsak megsínylette a polgárháborúkat Spoletium vidéke is. A Sulla-féle polgárháborúban

Agrimensores, London, 1971, 159. HINRICHS, F.T., *Die Geschichte der gromatischen Institutionen*, Wiesbaden, 1974, 136 skk.

²⁴ Vélhetően megfelel a földmérési szakíróknál már említett *redditae possessiones*-nek. Hyginus 84,4C.

²⁵ RICHMOND, STEVENS, *i.m.*, 71 (különösen 38. jz.) és 73. PIGANIOL, *i.m.*, 53–62. DILKE, *i.m.*, 161–162. FLACH, Dieter, *Römische Agrargeschichte*, München, 1990, 5–6.

²⁶ Verg. *Ecl.* 9.28.

egy csata színterét adta, majd támaszpontul szolgált a perusiai háború egyik epizódjában.²⁷ Másfelől itáliai földön elbirtoklással civiljogi tulajdon volt szerezhető. A látszólag gazdátlan földdarabok elfoglalása és hosszú időn át többnyire zavartalan birtoklása bizonyára felerősítette a tulajdonosi érzetet a földhasználókban.

A földterületek feletti császári rendelkezési jog visszaállítása nem csupán a régtől fogva zavartalanul élvezett és emiatt sajátjuknak érzett földektől fosztotta volna meg a *subsicivát* birtokukban tartókat, hanem megélhetésük egy jó részétől is. A mediterrán mezőgazdasági struktúra igényelte az olyan területeket, amelyek használatával (pl. legelőnek) elkerülhetőek voltak az éghajlatból, a víz korlátozott voltából stb. fakadó kockázatok. Ezt az igényt elégítette ki az *ager publicus*.²⁸ Vespasianus azonban nem a helyi termelők, a vidéki lakosság szükségleteinek a kielégítését tartotta szem előtt, hanem a tőlük többnyire földrajzilag is távol lévő politikai hatalomét,²⁹ jelen esetben a sajátját. Intézkedésével az állam számára akart viszonylag rövid idő alatt jelentős bevételt szerezni. Ezért igényelte vissza és próbálta eladatni a *subsicivát*, ami viszont az addigi használók elégedetlenségét vonta maga után.

Milyen jogi alapra támaszkodhatott? Láttuk, hogy Urbicus szóhasználata (*invaserunt*) nem fedett fel sokat a birtokba vétel jogalapját illetően, sőt erőteljes voltával éppen a jogalap nélküliséget sugallja. A kulcsot minden bizonnyal Frontinus adja a kezünkbe, aki a *detinebit* igealakkkal fejezi ki a birtokban tartás magatartását. Eszerint a földhasználók jogilag csupán bírlalában³⁰ tartották a területeket, emiatt azok könnyen visszakövetelhetőek voltak.

²⁷ App. *b.c.* 1.90; 5.33. Lib. Col. 176.10-14C. Vö. CAMPBELL, *i.m.*, 410.

²⁸ LINTOTT, Andrew, *The Romans in the Age of Augustus*, Wiley, Blackwell, 2010, 126. HORDEN, Peregrine, PURCELL, Nicholas, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Blackwell Publishing, 2000, 231.

²⁹ HORDEN, PURCELL, *i.m.*, 265.

³⁰ KASER, Max, *Das römisches Privatrecht, I*, München, 1971, 389–390. FÖLDI András, HAMZA Gábor, *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2006, 299 (964. §).

Suetonius fentebb idézett mondatával ellentétben Urbicus nem informál arról, milyen jogtechnikai megoldással oldotta meg Domitianus a helyzetet, csupán azt írja, hogy ezt egy *edictum*-ban tette közzé. A források a szóba jöhető jogi megoldások közül háromra látszanak utalni. (1) Suetonius szövege szerint a *subsiciva* területén birtokban tartott földterületeket elbirtokoltnak tekintette a császár. Hyginus egymás mellett egyidejűleg két lehetőséget is említ. (2) A császár feloldva az *ager limitatuson* a telkeket határoló vonalak merev voltát úgy tekintette a területet, mintha az *ager arcifinius* kategóriájába tartozna, amivel lehetővé tett egyfajta dologegyesítéssel létrejövő tulajdonszerzést. A Hyginus által említett másik megoldás az volt, hogy (3) a császár megengedte az *occupatiót*, ami eredetileg nem keletkeztethetett volna jogszerűen tulajdont, hiszen elvileg nem uratlan dolgot érintett. Ez esetben a tulajdon felhagyásának egy sajátos esetével állunk szemben. A Hyginus által felhozott megoldási módoknál nagyobb védelmet biztosított a földhasználók számára, ha az elbirtoklásra hivatkozhattak. Adott földdarab több telekkel is szomszédos lehetett, ami az accessiók jellegű vagy foglaláson alapuló megszerzést vitássá tehetette. Domitianus célja nyilvánvalóan nem az amúgy is meglévő feszültség fokozása, hanem annak mérséklése lehetett, ezért vélhetően az elbirtoklás fikcióját választotta, aminek pontosan meghatározott feltételei voltak.³¹ Erről tanúskodik egy azóta elveszett felirat, amelyet 1595-ben találtak meg az itáliai Fallerone mellett. E szerint Domitianus 82-ben levelet intéz a picenumi Falerio város tisztségviselőihez. A császár megpróbál lezárni egy vitát, amely két szomszédos város, Firmum és Falerio között régtől fogva, már Augustus uralkodásától húzódik a *subsicivát* illetően. Domitianus megemlíti, hogy a birtokosok biztonságához jóval kevesebb év is elég lenne („*possessorum securitati vel minus multi anni sufficere possint*”), mégis kénytelen megerő-

³¹ A városoknak átengedett területek esetében ez a megoldás fel sem merülhetett volna, ugyanis az elbirtoklást kifejezetten megakadályozták a városi törvények. Hermogenianus a közfeladatok egyikeként a városi tisztségviselő kötelezettségévé teszi, hogy az elbirtoklást a város vagyonát illetően megszakítsa (Herm. D. 50, 4, 1, 4).

síteni a birtokosok jogait („*possessorum ius confirmo*”).³² Az időmúlásra történő utalás alátámasztja, hogy Domitianus a jogi megoldást az elbirtoklásban látta.

Domitianus egy fikciót alkalmazva *edictum*ában a *subsicivát* elbirtoklásra alkalmasnak nyilváníthatta, aminek révén az akkori birtokosok (akik többnyire a szomszéd parcella tulajdonosai voltak), elbirtoklással tulajdonosi helyzetbe kerültek, s a *centuriatio* során megkapott telkükhöz hozzáótt a *subsiciva*. Az intézkedés értelemszerűen magával vonta a tisztázás igényét, hiszen változás állt be a tulajdoni viszonyokban. Talán ennek köszönhető, hogy a *gromaticus* melléknévvvel illetett Hyginus nemcsak a tartományokra vonatkoztatva, hanem általános érvennyel jelentheti ki: számon kell tartani a *subsicivát*, hogy a császár tudja, mennyi földterület áll rendelkezésére a jövőbeli telepítésekhez.³³

HINRICHS a valamikor 115 és 117 között, Észak-Afrikában felállított feliratot, amely a Villa Magna területén élő *colonusok* törvényét tartalmazta egy márvány határkőre felvésve, szintén összefüggésbe hozta Vespasianus intézkedéseivel.³⁴A felirat elején a *colonusok* engedélyt kapnak arra, hogy a mérésnél kimaradt földeket, amennyiben megművelik őket, saját céljaikra használhatják. A kapcsolatot talán abban láthatjuk, hogy Vespasianus intézkedését követően már nem csak a városoknak átengedett területek esetében gondoskodtak előre e földdarabok sorsáról, hanem a császári birtokokon is. Ennyiben Vespasianus maradandó hatást ért el.

³² CIL 9.5420. Vö. CAMPBELL, *i.m.*, 346.

³³ Hyg. Grom. 158,22–25C: „*subsicivorum omnium librum facere debemus, ut quando voluerit imperator, sciat quot in eum locum homines deduci possint.*”

³⁴ CIL 8. 25902. Vö. HINRICHS, *i.m.*, 135–136.

***De subsicivis* - Remnant land in the Roman Empire**

In their work Roman land surveyors were aware of the fact that certain parcels were left out of the system of *centuriatio*. One of these land parcel types was called subsiciva. The present study examines the definition of the subsiciva along with its types and ways of exploitation. It was after Vespasian's measure that the subsiciva gained a greater importance in the agrarian and social history of Rome. The study also highlights what legal claim Vespasian's measure were based on and what the result of his action was.

308

